

vmb

VANDRINGAR MED BÖCKER

årg 29/1980:5

**Ett stycke
kvinno- och
familjehistoria**

HJÖRDIS LEVIN

HUSETS GENIUS — EN GÅVA TILL FLICKOR OCH FRUAR

På senhösten 1871 utgavs en "Gåva till flickor och fruar" i Sverige. Det var en vacker bok i blått band med titeln "Husets genius" i en ram av guld. Boken innehöll en översättning av den tyska feministen Louise Ottos båda böcker DER GENIUS DES HAUSES och DER GENIUS DES MENSCHHEIT.

Framför mig har jag ett mer än hundra år gammalt exemplar av denna bok. På förståsbladet läser jag: "Amalia Julaf-ton 1874" skrivet med tunn blåckpenna i en jämn, klar och flickaktig handstil. Amalia har säkert fått boken i julklapp av fästman, föräldrar eller syskon. Nu skall Amalia lära sig hur hon blir en bra hus-tru, mor och medborgarinna i det nya samhälle — industrialismens — som växer upp omkring henne.

Amalia skall inte som forna tiders kvinna spinna ull och väva tyg, brygga öl och stöpa ljus, röka kött och fisk, baka stora bak eller ha gesäller i maten. Allt detta har industrin övertagit eller kommer att överta. Och det skall Amalia inte sörja över eller försöka hålla kvar, för åt henne, "det nittonde århundradets kvinna" är en annan, en "herrlig lott" beredd. "Framåtskridandet" har, genom att befria kvinnan från de arbeten som inte bara tog hennes kroppskrafter i anspråk utan också hindrade hennes andliga utveckling, givit Amalia möjligheter att helt ägna sig åt det som i alla tider varit och alljämt är kvinnornas speciella kallelse: att tjäna husets ande (genius).

Talet om en husets ande ter sig främmande för oss, men var tyvärr för tiden och hörde samman med den tyska idealismens starka utvecklingsoptimism och tro på ett mänsklighetens framåt-skridande mot fullkomning i förnuft och

moral. Därav skulle bättre materiella och sociala förhållanden följa för individer och nationer. "Anden" är den atmosfär som råder i huset (respektive i samhället) och den grundton som ljuder där. Kvinnorna förutsattes ha egenskaper som skulle få denna (goda) ande att trivas.

HEMMET — ETT FRIDSTEMPEL

För att återgå till Amalia så kommer hon att få mer tid än kvinnorna i historien någonsin haft att befrämja atmosfären och grundtonen i hemmet, som ju finns kvar, även om brugen i detsamma förändrats. Den "husliga härden" står alljämt upprätt. När det forna sotet och röken, hushållsbullret och det hektiska stöket försvunnit, kan huset så mycket lättare förvandlas till ett "ädelstempel" dit familjens medlemmar kan dra sig tillbaka undan de stormar av tve-dråk, hat och lidelse, som med natur-krafternas styrka rasar ute i världen. Dock inte bara för att vila och rekreaera sig och absolut inte för att förslösas i frids-templets värme, utan också för att förbereda, stärka och stålsätta sig mot stormarna, när man åter måste möta dem.

Amalia får tid att ägna sig helt åt sin make och sina barn, att ordna, bereda och försköna allt i hemmet, så att det blir behagligt för alla som tillhör det eller besöker det. Hon får tid att lyssna till sin mans önsknings och med kärleksfullt hjärta tillfredsställa dem i minsta småsak. Hon får tid att bilda sig, så hon kan intressera sig för hans yrke och med honom känna deltagande för mänsklig-hetens allmänna angelägenheter. Hon får tid att inte bara ge sina barn kroppslig utan också andlig omvårdnad. På så sätt kommer hon att behålla sin mans kärlek och sympati och sina barns för-troende och respekt.

Äktenskapet måste grundas på kärlek. Bara kärleken kan utveckla den sanna kvinnligheten hos henne, förklara det husliga livets prosa och göra varje offer lätt för henne. Och hon får inte söka kärleken i endast yttre ting som presenter och smekningar, för hemmet är ingen evigt blomstrande rosengård, där man kan saligt drömma, viska och kyssas utan det är en verkstad i vilken det gäller att arbeta och skapa.

FAMILJEN ÄR TILL FÖR MÄNSKLIGHETENS SKULL

Om Amalia inte gifter sig och blir mor utan hänvisas till andra intressen än de speciellt husliga, så förväntas hon ändå utveckla sitt husliga sinne, för det är grundtonen till all sann kvinnlighet, roten till all familjelucky och därigenom till all lycka i staten. Antingen hon blir lärarinna, konstnärinna, författarinna eller ägnar sig åt någon annan verksamhet, så skall hon vara lycklig om den tillåter henne att stanna i huset. Glömmer hon bara inte bort att det finns en värld utanför, utan ständigt är öppen för kontakt med den, så är det ingen risk att det blir unket därinne.

Och så vidgas Amalias uppgift: "Mänskligheten är inte till för familjens skull, utan familjen är till för mänsklighetens skull, hvilken icke blott skall komplettera sig genom henne (familjen), utan genom henne utveckla sig till högre blomstring och fulländning!"

MEDELKLASSENS HUS — ETT ÄDELSTEMPEL

Louise Otto var idealist och hon ville att flickor och fruar skulle värna om familjen som en utgångspunkt för mänsklighetens utveckling mot fullkomlighet. Sitt äktenskaps- och familjeideal hämtade hon i sitt eget föräldrahem och i sitt eget äktenskap. Det är i medelklassens hus,

i arbete och måttlighet, flit och klok sparsamhet som familjen trivs bäst, hävdar hon. Det är den familj som i omsorger, glatt mod och hopp kan sörja för alla sina medlemmar. Medelklassens hus är ett "ädelstempel familjelivets plantskola", och skall ständigt förbli familjens säkra värm.

ANDRA FAMILJEIDEAL

Louise Ottos budskap till medelklassens kvinnor spreds vid tiden för industrialismens genombrott i Sverige. Omkring trettio år senare förde Ellen Key ut ett liknande budskap. Tiden började då närma sig det som Louise Otto eftersträvade: proletariats (de fattiga) upphävande och aristokratis nedgång i ekonomisk och politisk makt. Det började bli möjligt också för arbetarklassens kvinnor att värna om husets genius, att skapa ett hem och en familj efter småborgerligt mönster.

Dessemellan hade ytterligare en tysk kvinnosaks kvinna, Clara Zetkin, med utgångspunkt från Marx, Engels och Bebel, predikat ett familjeideal som hon ansåg stämma bättre överens med det nya samhället. Genom att gå ut från rådande förhållanden ville Clara Zetkin skapa en syntes av aristokratis och proletariats familjeliv. Aristokratin överlämnade sina barn åt tjänare och proletariats sina åt gamla gummor och småflickor. Och själva principen i detta, att den biologiska modern inte nödvändigtvis måste ta hand om sitt eget barn borde inte uppges. Idealiskt blir ett samhälleligt (kollektivt) omhändertagande av barnen. Kvinnor med begäring för att ta hand om barn skulle utbildas till barnsköterskor och pedagoger m.m. Clara Zetkin utgick inte, som vi ser, från att kvinnor var födda med ett husligt sinne. Dock tycks hon ha ansett att de hade, genom den långvariga träning de

fått, bättre anlag än männen för att ta hand om barnen. Kvinnan och mannen skulle, befriade från privat barnomsorg och hushållsstök, stå som jämlika parter i produktionen. Kärleken skulle vara det enda bandet mellan dem.

Clara Zetkin gled med tiden, kanske av praktiska, politiska, kanske av ideologiska skäl, mer och mer ifrån denna uppfattning. Senare hävdar hon, att mannen och kvinnan i arbetarklassen skall hjälpas åt att själva ta hand om sina barn. I verkligheten blir också i arbetarklassen hemmet och barnen enbart kvinnans uppgift och det småborgerliga idealet segrade överlag i industriländerna. Endast i Ryssland, åren omkring revolutionen gjordes försök att förverkliga något av en marxistisk lösning på familjefrågan. Alexandra Kollontaj följde Clara Zetkins linje och den sistnämnda, som anslöt sig till revolutionen och bosatte sig i Sovjetunionen, såg det samhälle — det socialistiska — födas, som hon trodde skulle vara mäktigt att förverkliga hennes ideal. Kvinnans speciella egenskap — det husliga sinnet — ifrågasattes emellertid inte heller där.

DET HUSLIGA SINNET OCH DE SOCIALA PROBLEMEN

Kvinnans specifika egenskap, det husliga sinnet, innebar enligt Louise Otto, mycket mer än begåvning för triviala hemsysslor. Det låg i kvinnans natur att hänge sig och glädas åt att leva, sörja och verka för andra, ansåg hon, inte bara som en uppgift, ett arbete, utan som livets lycka. Därför var kvinnans deltagande i allt som hörde till det sociala framåtskridandet en högst väsentlig faktor. Genom detta skulle inte bara kvinnan som individ användas och utveckla sina speciella egenskaper och därmed komma till sin rätt, utan därmed skulle det hela komma närmare fulländningens

mål. Kort sagt. Kvinnans husliga sinne var en, för helhetens framåtskridande, nödvändig ingrediens.

Den manliga halvan av mänskligheten utgick, ansåg Louise Otto, från **kunskapen**, den kvinnliga från **känslan**. Vilket inte innebär att män saknar känslor och kvinnor kunskap (förstånd). När mannen har kunskap om något utvecklas hans känsla för det. När kvinnan känner för något utvecklas hennes förstånd om saken. Tillämpat på t ex socialvården kan kvinnor och män komplettera varandra så här: Kvinnan känner för dem som lider och förstår därmed vad som måste göras. Hon förmedlar fakta om detta till mannen, som genom den kunskap han då får om lidandet också kommer att känna för det. Och ge sitt stöd till det som behöver göras. Därmed fastslog också Louise Otto kvinnornas verksamhetsområde och position. Det är de som skall göra männen uppmärksamma på fel och brister och få dem villiga att åtgärda dem.

Genom sin teori om det husliga sinnet erbjöd Louise Otto en lösning på flera av tidens aktuella problem. Områdena för gifta och ogifta kvinnors verksamhet bestämdes. Den sociala frågan kunde, utan att den privata sfären rubbades, lösas genom kvinnors, i hög grad obetalda arbete. De kvinnor som aldrig skulle bli hustrur och mödrar kompenserades. De kunde som Ellen Key senare uttryckte det bli "sammällsmödrar". Den framtida könsuppdelade arbetsmarknaden, där kvinnorna står för uppgifter som är en förlängning av hemsysslorna och så gott som helt utan inflytande i den ekonomiska basen, fick en ideologisk motivering. Sist men inte minst förankrades i det allmänna medvetandet och minnet att kvinnor är i princip mödrar även om de aldrig föder barn, de är i princip hus-

trur även om de aldrig gifter sig eller privat lever med en man. Mänsligheten blir på så sätt ett enda stort äktenskap och en enda stor familj.

DET SMÅBORGERLIGA FAMILJE-IDEALET ALLTJÄMT AKTUELLT
Utrymmet tillåter mig inte att gå in på familjeinstitutionens utveckling under 1900-talet. Kort kan dock sägas att mycket av vad Louise Otto skrev och Amalia läste alltjämt är aktuellt. Vi kan läsa i facit. Det småborgerliga familje-idealet lever alltjämt.

Det husliga sinnet antogs vara en medfödd egenskap utifrån vilken kvinnan definierades. Det var ett antagande, ett önsketänkande, ej alls bevisat, men det gav medelklasskvinnan nya uppgifter när industrin tog över hennes produktiva arbete. Det tillät män och söner (senare även döttrar) att i godan ro låta sig upp-passas och ompysslas. Det gav industrisamhället en effektiv och framför allt i pengar mätt, billig arbetsfördelning. Kärleken skulle ju som vi minns göra kvinnan oförevillig och hennes lycka i att tjäna andra vara betalning nog.

Att idealet om hemmet som ett frids-tempel är svårt att förverkliga tyder inte minst de många böckerna om familje-problem på. Tungta vilor uppgifterna på hemmet och familjen (kvinnan) att kompensera individerna för de hårda storna utanför husets väggar och fönster. Tungta vilor de ideologiska resterna från storkhushållets dagar på kvinnan, hustrun och modern. Tyngst vilor det småborgerliga 1800-talsidealet på kvin-nan: att det är hon som skall befrämja husets och därmed mänsklighetens och samhällets goda andar. Går något snett och fel — från ungdomsbrottslighet till krig — så är det på henne man skyller.

LITTERATUR

- Ambjörnsson, R.** Familjeporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i hi-storien. Gidl 1978. — Oa
- Andersen, F.** Att leva i storfamilj. Av F. An-dersen, O. S. Andersen och A. van Deurs. AWG 1972. (En Geberpocket.) — Oa
- Boelt, G.** Familjesociologi. 4., omarb. uppl. NOK 1969. — Oa
- Bragger, S.** Fräls oss ifrån kärleken. W&W 1974. — Ohj
- Båge, C.** Familjeterapi — teori och tillämp-ning. 2. uppl. Aldus 1974. (Aldusserien. 373.) — Oa
- Cooper, D.** Död åt familjen. Aldus 1971. (Aldusserien. 341.) — Do
- Dalgaard, L.** Den proletariske families kon-stituering og udvikling under kapitalismen. Åbyhøj, eget forl. 1974. — Oa
- Eliasson, R.** Familjebilder. En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med sam-hället och vårdspörselen och deras kamp för att överleva. Av R. Eliasson, P. Nygren och S. Hessel. Prisma 1977. (Prismaserien.) — Oa
- Engels, F.** Familjens, privategendomens och statens ursprung. 5. uppl. Arbetskultur 1978. — Oa
- Familjen i klassamhället.** Av Harriet Holter... ÅB 1978. (Aldus. 2.) — Oa
- Fredriksson, M.** Kärlek, jämlikhet, äkten-skap? Om pojkar, flickor, kärlek, utbildning, könsroller. Av M. Fredriksson och B. Hans-son. 10. uppl. W&W 1979. (W&W-serien. 406.) — Do
- Frykman, J.** Horan i bondesamhället. Liber 1977. — M
- Hostrup Larsen, H.** Barn i storfamilj. Av H. Hostrup Larsen och B. Lyng Nielsen. Prisma 1977. (Prismaserien.) — Dofa
- Jonsson, G.** Familjer frågor. Tid 1977. (Fråga Gustav.) — Oa
- Key, E.** Hemmets århundrade. Aldus 1976. (Aldusserien. 457.) — Ohj
- Key, E.** Kärleken och äktenskapet. 3. uppl. Stockholm 1923. — Ingår även i Livslinjer. 1. Stockholm 1923. — Dg
- Key, E.** Misbrukad kvinnokraft och kvinno-psykologi. 4. uppl. Stockholm 1914. — Ohj
- Kollontaj, A.** Kvinnan och familjen. Gidl 1976. — Ohj

- Kvinnan, familjen och samhället.** Av Alva Myrdal. Koop. forb. 1938. — Ohj
- Kvinnan och revolutionen.** Texter om 200 års kamp för kvinnlig frigörelse. Red. av F. Schimanski. Cave 1972. (Boc-serien.) — Ohj
- Innehåller bl a texter av Clara Zetkin.
- Kärby, G.** Daghemmet och familjen. Møl-dal 1975. (Uppsater från Pedagogiska Insti-tutionen, Lärarhögskolan i Mölndal. 37.) (So-cialisationsprocessen i förskolan. 5.) — Dofa
- Laing, R. D.** Familjelivet. PAN/N&S 1977. — Oa
- Lewis, O.** Fem familjer. Studier av fattigkul-turen i Mexiko. R&S 1970. (Tema.) — Oa
- Liljeström, R.** Uppväxtvillkor. Samspillet mellan vuxna och barn i ett föränderligt sam-hälle. 3. uppl. Alif 1978. (Publica.) — Oa
- Löfgren, O.** Arbetsfördelning och könsroller i bondesamhället. Etnologiska institutionen med Folkiværskivet. Lund 1977. — Ohj
- Nilén, H.** Familjen — förr och nu. Studentlitt. 1973. — Oa
- Nordström, B.** Familjekampanjen fortsätter. Larson 1971. — Oa
- Paulsen, M.** Om familjen Eriksson. Av M. Paulsen, G. Sessler och S. Andersson. R&S 1976. (Vises i vår värld.) — Oa
- Pincus, L.** Familjen och döden. N&S 1976. — Oa
- Richter, H.-E.** Den sjuka familjen. N&S 1976. — Oa
- Satir, V.** Familjeterapi. W&W 1973. — VI

Artiklar i ämnet finns i följande tidskrifter:
Fjärde Internationella 1976: 5
Kvinnovetenskaplig tidskrift 1980: 3
Vi människor 1976: 5/6; 1977: 2, 5/6

Temanummer:
Forskning och framsteg 1977: 5/6
Hertha 1976: 3; 1978: 4; 1979: 1
Kvinnobulletinen 1972: 1
Rådsrätt. Teoretiskt organ för Förbundet
Arbetsrätt. 6/7.

Hjördis Levin är kvinnohistoriker, frilans-skrivare och föredragshållare.

ISSN 0503-6968

SKÖNLITTERATUR

- Aksakov, Sergej.** En familjekrönika. 1948. 1976. — Originaluppl. 1839.
- Almqvist, Carl Jonas Love.** Det går an. 1976. — Originaluppl. 1839.
- Axelsson, Sun.** Drömmen om ett liv. 1978.
- Bergman, Hjalmar.** Jäg. Ljung och Medar-dus. 1979. — Originaluppl. 1923.
- Bremer, Fredrika.** Familjen H... Tackningar ur vardagslivet. 9. 1830-31.
- Ditlevsen, Tove.** Barndomens gata. 1948.
- Gibbons, Stella.** Rika huset. 1945.
- Gustaf-Janson, Gösta.** Pärlemor. 1960. — Fortsättes av: Kastanjeprinsessan. — Kung Vankalmod.
- Hasselgren, Kristina.** Känslökaptalister. 1979. — Fortsättning på Anna Carolina. — Stora flickan.
- Heller, Joseph.** Nanting har hänt. 1974.
- Holm, Lillemor.** Lungansäckan. 1977.
- Isaksson, Ulla.** Paradisborg. 1973
- Löjlohufvud, Åke.** Anna och Christian. 1978.
- Siwertz, Sigfrid.** Selams. 1979. — Originaluppl. 1920.
- Strindberg, August.** En dötters försvarstäl. 1976. — Första svenska uppl. 1914.
- Strindberg, August.** Giftas. 1979. — Ori-ginaluppl. 1884-86.
- Strindberg, August.** Tjänstekvinnans son. 1979. — Originaluppl. 1886-87.
- Toletoj, Aleksej.** Nikitas barndom. 1948.
- Toletoj, Lev.** Familjelucky. — I: Ivan Iljitja död. Familjelucky. Herre och dräng. 1974.

Litteraturvägledningar
Utg. av Bibliotekstjänst
Ansv. utg.: Jan Gumpert
Red.: Siv Rehnstam
© 1980 Bibliotekstjänst, Lund